

УДК 17.031: 351

Ю. Г. ПАДАФЕТ

ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК КЛЮЧОВА ДЕРЖАВНОУПРАВЛІНСЬКА ЦІННІСТЬ

Розглянуто поняття “гідність людини” з позицій онтологічних засад державноуправлінської діяльності. Визначено доцільність застосування соціально-психологічного підходу при розгляді людської гідності.

Ключові слова: гідність, цінність, права людини, право, мораль, спільні цінності.

The concept of “human dignity” from the standpoint of ontological principles Public Administration activities is highlighted. Determined the feasibility of socio-psychological approach in considering human dignity.

Key words: dignity, value, human rights, law, morality, common values.

Ідея цінності людської особистості, її гідності є основою конституційного устрою будь-якої держави. У конституціях більшості держав можна знайти фрази, що захист прав і свобод громадянина є обов’язком держави. До того ж стаття 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю визначає людину, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпеку [1].

Разом з тим, людська гідність є первинною та визначальною для всіх інших соціальних цінностей. Серед науковців на сьогодні не існує єдиної думки з приводу формулювання поняття “людська гідність”, однак це словосполучення можна часто зустріти в міжнародних і національних правових актах.

Уважається, що перші паростки відчуття власної гідності зароджуються в людини ще в родовому суспільстві у зв’язку з повагою співродичів до хоробрих і винахідливих у добуванні засобів до життя осіб.

Предметом багатьох досліджень є людська гідність як основоположна філософська, правова та психологічна категорія. Вона слугує критерієм загальної оцінки особистості як гідної або недостойної людини.

В епоху Відродження проблема гідності людини стає однією з головних проблем філософії. Французькі просвітники, передусім Ж.-Ж. Руссо, П. Гольбах, К.-А. Гельвецій пов’язують почуття гідності з відчуттям людиною свободи із свободним задоволенням особистих інтересів при розумному задоволенні загального блага для всіх людей.

Класичні німецькі філософи І. Кант, І. Фіхте та Г. Гегель наголошують на самоцінності людської особистості, а гідність людини в їх працях асоціюється з проблемою свободи як свободи духу. Наявність внутрішніх цінностей, що

усвідомлюються власним “Я” є, згідно з І. Кантом, вінцем виховання. Усвідомлення людиною внутрішніх моральних цінностей є усвідомлення того, що мислителі назвуть гідністю людини.

Мега статті полягає в узагальненні наукових підходів до визначення поняття “гідність людини” та виокремлення онтологічних засад державноуправлінської діяльності.

Сучасні дослідники пов’язують гідність людини з її особистістю як сукупністю високих моральних якостей і повагою цих якостей в самій собі, високим інтелектуальним розвитком. Хоча сьогодні в багатьох правових актах зафіксована повага людської гідності, проте ступінь дослідженості українськими та закордонними дослідниками природи людської гідності є неадекватним існуючій потребі. В. Корженко наголошує, що гідність є тією якістю людини, що визначає її людськість. Із втраченою гідністю сучасна людина як особистість втрачає не лише статус особистості, але якості людськості взагалі [9, с. 302]. У державноуправлінській науці гідність людини має стати головною управлінською цінністю. Вироблення політики та її впровадження має передусім спиратися на зміни ціннісних орієнтацій як на суб’єктному, так і об’єктному рівні, підсилюючи жагу до задоволення потреби гідності.

В. Корженко наголошує, що демократичною може вважатися держава, що вміє цінувати працю людини задля неї самої, реально визнає і гарантує законодавством її свободу. Тим самим держава виражає людині свою повагу і довіру, адже визнає, що людина може бути вдячною виключно сама собі, своїй волі, зусиллям, знанням, навичкам, власній самосвідомості і працелюбству, що людина нічим не зобов’язана державі, сама здатна створити засоби для задоволення своїх власних потреб [9, с. 229].

У словнику російської мови С. Ожегова гідність визначається як сукупність високих моральних якостей, а також повага до цих якостей у самому собі [10, с. 180].

У великій радянській енциклопедії поняття людської гідності трактується як усвідомлення людиною свого суспільного значення, почуття особистості протилежне соціальній пригніченості людини. Визнання або невизнання гідності (як і саме розуміння гідності) залежить від існуючого економічного ладу, від класової структури суспільства [3, с. 151].

В українській радянській енциклопедії зазначається, що гідність – це поняття моральної свідомості, в якому виражається уявлення про самоцінність людської особистості, її моральну рівність з усіма іншими [18, с. 22].

Сучасна велика енциклопедія тлумачить гідність як один із елементів прекрасного поряд із привабливістю. Гідність у людській поведінці та мистецтві заснована на пристойності і не може розглядатись окремо від здоров’я, сили та доброти. Гідність забезпечується визнанням соціальної цінності особистості [2, с. 53].

Тлумачний словник сучасної української мови надає таке значення цього поняття: гідність – це сукупність рис, що характеризують моральні якості та

усвідомлення людиною своєї громадської ваги, громадського обов'язку (гідно, належним чином, як слід, достойно) [5, с. 180].

В юридичній науці поняття “гідність” розглядається паралельно (спільно) з поняттям честі особи, а деякі автори вказують, що поняття “гідність” і “честь” є синонімами (В. Осадчий, І. Ной, Л. Сугачов, А. Піонтковський) [12, с. 90].

Л. Сугачов уважає, що під гідністю людини слід розуміти не сукупність моральних якостей особистості, а забезпечений суспільними від-носинами інтерес особи, яка потребує визнан-ня її (гідності) за нею [19, с. 189].

В. Бортник під гідністю людини розуміє цінність окремого індивіда, сукупність тих його духовних, фізичних якостей, які відповідають потребам даного суспільства і тому розглядаються останнім як цінність [4, с. 148].

В. Підгородинський вказує, що гідність людини – це позитивна самооцінка конкретної людини. Право на повагу до гідності особи надає їй можливість усвідомлювати і відчувати свою цінність як людини, мати позитивну моральну оцінку щодо себе, повністю уникати катування; жорстокого, нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження, принизливого покарання, вільно погоджуватися на медичні, наукові чи інші досліді [12, с. 93].

А. Церковна розуміє гідність як найвищу соціальну цінність, яка свідчить в об'єктивному аспекті про значущість людини для суспільства з точки зору її моральних, духовних, фізичних (природних) якостей, тобто значущість індивіда як людини, як представника людства незалежно від належності до тієї чи іншої соціальної спільноти, групи й становища в суспільстві, а в іншому – суб'єктивному – аспекті – про особистісну значущість для особи її моральних, духовних, фізичних (природних) якостей незалежно від соціальної належності до тієї чи іншої спільноти людей і становища в суспільстві, усвідомлення і почуття цієї значущості [20, с. 42–43].

Р. Стефанчук зазначає, що поняття “гідність” має дві складові – об'єктивну та суб'єктивну. Під об'єктивною (соціальною) складовою гідності розуміють те, що моральна цінність і суспільна значущість особистості визначається існуючими суспільними чи класовими відносинами та не залежить від конкретної людини. Суб'єктивна складова гідності виявляється в усвідомленні та почутті людиною своєї особистісної гідності [17, с. 231].

За М. Хавронюком гідність – це сукупність високих моральних, світоглядних, професійних якостей людини, які дають їй підстави для самоповаги, для усвідомлення своєї суспільної цінності [8, с. 129].

А. Олійник розуміє поняття гідності як таке, що характеризується як визнання суспільством соціальної цінності і значущості кожної людини, її унікальності [11, с. 69].

В. Головченко та О. Пунда вважають, що гідність – це конституційний принцип, свобода, особисте нематеріальне благо та суб'єктивне право людини. Під гідністю в даному випадку розуміють моральну рису, яка відображає унікальну цінність людини, конституційний принцип, що декларує практичне втілення гуманістичних ідей сучасної соціальної держави, природне невід'ємне право кожної

людини. Конституційне закріплення принципу гідності людини відіграє роль ідеалу, до якого необхідно прагнути, будуючи сучасну правову систему [6, с. 67].

На думку П. Рабіновича, гідність людини – це її достоїнство, тобто цінність людини як такої, самої по собі (самоцінність) – незалежно від будь-яких її біологічних чи соціальних властивостей. З цього випливає і засада рівності всіх людей з огляду на їхню гідність. Гідність – це моральна риса, яка відображає унікальну природу людини. З моменту народження кожної людини її гідність є однаковою – рівною – з гідністю всіх інших людей. Усвідомлення цього кожною людиною приводить до формування у неї почуття власної гідності [14, с. 21].

З точки зору В. Погорілка та В. Федоренка, гідність людини – це невід’ємне внутрішнє ставлення людини до себе як до унікальної цілісної особи [13, с. 127].

О. Совгіря та Н. Шукліна розуміють гідність людини як сукупність особистих прав, свобод, реалізація яких дозволяє кожній людині стати бути і залишатися особистістю [16, с. 145].

Н. Шость надає досить стисле визначення: гідність людини – це самооцінка особи [21, с. 95].

М. Баглай та Б. Габричидзе під гідністю людини вбачають право людини, яке рівнозначне праву на повагу та обов’язок поважати інших. Воно досягається розвитком особистості, яка усвідомлює свою свободу, рівність і захищеність [15, с. 169].

У психологічній науці почуття власної гідності розглядається як повага до себе й інших і неприйняття всього, що принижує людину (Г. Бандзеладзе, Б. Додонов, Дж. Ролз, Т. Шибутані), як переживання власної цінності й ствердження її, можливо, всупереч обставинам (І. Бех, К. Золотухіна-Аболіна, В. Рибалка) та як форма прояву самосвідомості й самоконтролю (А. Анісімов, І. Бех, Ю. Зайцева, В. Столін). Л. Кадишева на основі вивчення теоретико-емпіричних досліджень розглядає почуття власної гідності як “внутрішню позицію”, власне переживання цінності, оцінку й повагу в собі якостей особистості, що забезпечують моральну регуляцію поведінки відносно себе й інших [7].

Цікавою є думка В. Корженка, який визначає гідність як послідовність певних ступенів розвитку ідеї виховання в-собі-і-для-себе сушої свободної волі здійснення. При цьому, виокремлюються три різновиди гідності [9, с. 229–230]:

– безпосередня гідність, у своєму понятті як абстрактна гідність, – особистість людини в наявному бутті виховного процесу; це сфера абстрактного або формального виховання;

– гідність, рефлексована в собі безпосередньо із зовнішнього наявного буття людської екзистенції, що визначається в якості суб’єктивної одиничності в протиставленні загальному, яке, в свою чергу, є частково в якості внутрішньої суб’єктивності – добро, частково в якості її зовнішнього (середовище) – життєдіяльність, і ці обидві сторони ідеї лише опосередковують одна одну; ідея в її роздвоєнні або особливому існуванні, виховання суб’єктивної гідності відносно виховання людської спільноти як культури та виховання ідеї, але ідеї, сушої лише в собі – це сфера культури, моральності;

– єдність і істина зазначених абстрактностей – мислима ідея добра, що реалізована в рефлексивній в собі гідності і в зовнішньому людському середовищі, так, що свобода як субстанція, існує як дійсність і необхідність вибору та як суб’єктивна гідність – це ідея в-собі-і-для-себе загальному існуванню є суспільність.

З точки зору державноуправлінської діяльності є доцільним застосування соціально-психологічного підходу, який є одним з наймолодших і полягає в розгляді соціальних чинників становлення почуття власної гідності в контексті розвитку національної та професійної самосвідомості особистості. Представниками цього напряму є А. Адлер (досягнення значущих цілей через професійне становлення), Дж. Ролз (професійна компетентність), Н. Пряжников (самореалізація в праці).

У науковій літературі можна часто зустріти таке визначення, як “нормальна людина”, яка є характеристикою надійної та чесної людини. Проте поведінка такої людини в різних підкультурах може суттєво відрізнитися залежно від набору цінностей, які є важливими для даного соціокультурного середовища. Психологи та соціологи основою для їх виокремлення вважають взірці поведінки, які не приносять особистої вигоди.

Доречним у цьому контексті є приклад М. Косевського щодо засвоєння цінностей дитиною, яка, будучи оточена турботою та коханням, намагається бути в згоді з цінностями дорослих, оскільки вони мають для нього авторитет і дотримання цієї моделі поведінки дозволяє дитині отримувати цукерки та бути коханою. Потім йде приписування певних рис (доброти, мудрості, ввічливості) моделям поведінки. Якщо звинуватити дитину в нечесності, злості, то вона заплаче. Таким чином у неї виникла потреба бути чемною або доброю.

Відповідно зародження в структурі “Я” основоположної потреби – потреби гідності – відбувається під час розрізнення “Я” та “не-Я”. Психологи наголошують, що показником її задоволення є відчуття певного рівня власної гідності.

Таким чином, категорія гідності людини розглядається нерозривно із загальнолюдськими цінностями, що дає можливість об’єднати всі існуючі точки зору з даного питання. Недостатня розробленість державноуправлінською наукою проблематики людської гідності, яка є основою природного права, вимагає теоретико-методологічного обґрунтування нової моделі управлінської діяльності шляхом синтезу наукових напрацювань інших галузей знань.

Феномен гідності людини пов’язується в основному з цінністю людини та оцінкою її значення і місця в суспільстві та державі. Сприйняття себе та оточенням на основі певного еталону перетворюється на оціночні судження морального чи правового характеру, що створює підстави для зворотного позитивного або негативного зворотного зв’язку на поведінку людини. Ці вимоги стають особистими нормами дій лише у випадку, коли вони спираються на внутрішні переконання людини в їх корисності не тільки для неї самої, але й, передусім, для інших людей.

Подальший науковий пошук доцільно зосередити на виявленні зв’язків та взаємозалежностей гідності з іншими фундаментальними явищами, що є гарантією належного врядування.

Література:

1. Конституція України // ВВР України від 23.07.1996. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Большая энциклопедия : в 62 т. – М. : Терра, 2006. – Т. 16. – 592 с.
3. Большая советская энциклопедия. Т. 15. – М. : Сов. энцикл., 1952. – 1250 с.
4. *Бортник В. А.* Честь і гідність особи як об'єкт кримінально-правової охорони / В. А. Бортник // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2000. – № 4. – С. 146–151.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
6. *Головченко В.* Конституційне право людини на гідність / В. Головченко, О. Пунда // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 4. – С. 67–71.
7. *Кадишева Л. Б.* Психологічні детермінанти почуття власної гідності : дис. ... к.психол.н. : спец. 19.00.01. “Загальна психологія, історія психології” / Л. Б. Кадишева. – Одеса, 2011. – 20 с.
8. Конституція України: офіційний текст: коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина : навч. посіб. / авт.-упоряд. М. І. Хавронюк. – К. : Парлам. вид-во, 1999. – 544 с.
9. *Корженко В.* Філософія виховання: зміна орієнтацій : монографія / В. Корженко. – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с.
10. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1991. – 917 с.
11. *Олійник А. Ю.* Захист конституційного права на повагу до гідності / А. Ю. Олійник // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2002. – № 4. – 1996. – С. 69–75.
12. *Підгородинський В.* Поняття честі та гідності особи / В. Підгородинський // Вісник прокуратури. – 2009. – № 10. – С. 88–94.
13. *Погорілко В. Ф.* Конституційне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Прецедент, 2009. – 344 с.
14. *Рабінович П. М.* Право людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович. – Х. : Право, 1997. – 64 с.
15. *Самигуллин В. К.* Основы российского конституционного права : учеб. пособие / В. К. Самигуллин. – Уфа : Изд. Башкир. гос. ун-та, 2000. – 170 с.
16. *Совгиря О. В.* Конституційне право України : навч. посіб. / О. В. Совгиря, Н. Г. Шукліна. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 632 с.
17. *Стефанчук Р. О.* До питання про поняття та зміст права на гідність та честь / Р. О. Стефанчук // Правова держава. – 2004. – Вип. 15. – С. 229–239.
18. Українська радянська енциклопедія. Т. 3. – вид. 2-е. – К. : УАЕ, 1979. – 936 с.
19. *Храмцов О. М.* Честь та гідність особи як об'єкт кримінально-правової охорони / О. М. Храмцов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2004. – Вип. 25. – С. 186–191.

20. Церковна А. О. Гідність і честь у цивільному праві України : автореф. дис. ... к.ю.н. : спец. 12.00.03 “Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / А. О. Церковна. – К, 2003. – 53 с.

21. Шость Н. В. Конституція України: права і свободи громадян : навч.-метод. посіб. у запит. і відп. / Н. В. Шость. – Х. : Константа, 1998. – 182 с.

Надійшла до редколегії 10.04.2014 р.

УДК 165.6: 351

В. Ю. СТРЕЛЬЦОВ

ПАРАДИГМИ ТА ДОКТРИНИ В ТЕОРІЯХ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Розглянуто поняття “парадигми” та “доктрини” в еволюції теорій державного управління. Визначено доцільність застосування ціннісноорієнтованого підходу, який є результатом еволюції теорії та практики управлінської діяльності і в подальшому визначатиме напрями змін у державному секторі.

Ключові слова: доктрина, зміни, парадигма, синергетика, синтез, теорія систем, цінність.

The notion of “paradigm” and “doctrine” in the evolution of theories of public administration are highlighted. Determined the feasibility of management by values approach, which is the result of the evolution of the theory and practice of Public Administration activities and to further determine the direction of change in the public sector.

Key words: doctrine, changes, paradigm, synergetics, synthesis, systems theory, value.

Наукове обґрунтування еволюції різних типів систем пройшло декілька етапів – від простих систем до складних, що саморегулюються, та систем, що саморозвиваються. Механістичний підхід до вивчення простих систем домінував з моменту появи природознавства до перших промислових революцій. Доречними прикладами є намагання засновника соціології Конта побудувати теорію суспільства як соціальну механіку, концепції людини та суспільства Ламетрі та Гольбаха, пошук Фур’є закону тяжіння за пристрастями. Однак науково-технічні революції середини ХХ ст. змінили об’єкт досліджень. Вивчення великих систем з використанням інструментарію класичної механіки вже потребує коригування категоріального апарату.